ناوەندەکانی چاکسازی تاچەند توانیویانە کەسی تاوانبار وبەندکراو بگۆڕی

د. ئازاد مۆرادیان، دە روونناس

٢٣ی نۆۆێمبری ٢٠١٨

بێ گۆمان شێۆازی هە ڵسۆکە ۆت لە گە ڵ بند کراو وتاوانبار کاریگە ری بە رچاوی دە بیت لە سە ر گۆرانکاری لە رە فتار وکردە وە ی کە سی تاوانباردا. ئە مە ش بە پشت بە ستن بە یاسا وسیستمی داد وشێۆازی کار وئیشی ناوە ندە کانی چاکسازی دە گە ڕیتە وە.

زۆربە ی لێکولینە وە کان سە بارە ت بە چۆنیە تی هە ڵسو کە وت لە گە ڵ بند کراوە کان دا دە گریتە وە بۆ سە رچاوە ڕۆژ هە ڵاتیە کان کە لە مێژە لە سە ر ئە م ناکۆکیانە لە کۆمە ڵگە دا کار وئیشی بە ردە وامی ئاکادیمیان کردووە وهە روە ها لە مودیل یان سیستمیکی بنە رە تی کە ڵك وە ر دە گرن.

ڕوانگە ی سیستمی ڕۆژ هە ڵاتی بە تاوان وتاوانبار لە سە ر دو بنە مای کۆمە ڵایە تی دامە زراوە کە تاکە کە س وکۆ مە ڵگە دە بیت یارمە تی دە ری یە ك بن لە ژیان دا.

ئە گە ر ئە ندامێکی کۆ مە ڵگە ڕێگای هە ڵە ۆ دژایە تی لە گە ڵ کۆ مە ڵگە ی گە رتە پێش ئە رکی کۆ مە ڵگە وناوە ندە حکومە ت ئە وە یە کە بە هە مو چە شنێك یارمە تی تاوانبارە کە بد ە ن کە بگڕێتە وە نێۆ باۆە شی کۆ مە ڵگە کە.

زۆربە ی سە رچاوە زانستیە کان ئاماژە بە ۆی دە کە ن کە تاۆان و تاوانبار هە ڵقۆڵاوی کۆ مە ڵگە ن و کۆ مە ڵگە ی تە ندرۆست دە تۆانیت کە مترین ڕێژە ی تاۆان و تاۆانباری تێدا بیت.

زۆربە ی ڕە ۆانناسە کان باۆە ری تە واویان بە گۆرانکاری لە رە فتار ۆ کردە وە ی تاکە کە سی دا هە یە. هە رچ ن بە ڕیژە یە کی کە م لە تاوانباران هە ن کە لە باری سایکالۆژیە وە وە ك تاکە کە سی دژ بە یاسا ودژ بە هە ڵسو کە وتی کۆ مە ڵایە تی پێناسە کراوە ن وگۆڕانکاری لە هە ڵسە وکە وتیان دا کارێکی درێژخایە نی دە وێت وبە داخە وە زۆر سە رکە وتوش نابیت.

هە روە ها کە ئاماژە م پێ کرد ڕۆانگە ی سیستمی، کاربە دە ستانی حکومی ودادی ۆڵاتانی ڕۆژ ئاۆایی هان دە دات کە هە مو چە شنە کە رە سە یك بە کار بە هێنێن بۆ گە ڕانە وە ی

تاوانبار بۆ کۆ مه ڵگه، چه له کاتێك که تاوان بارله زیندان دایه، چ ئه ۆکاته ی که ئازاد کراوه وبه دوای کار و ئیش داده گڕیت و ده بیت کۆ مه ڵگه بۆ وه رگه رتن و ڕاگرتنی ئه وکۆتایی نه کات.

ۆه ك نه مونه پێم باشه بڕیك زانیاری له سه ر سیستمی زیندان وناوه نده کانی چاکسازی له ژیانی تاوانباران له وه ڵاته یکگرتووه کانی ئه مریکادا بده م.

له ٤٠ ساڵی ڕابۆردودا له وه ڵاته یکگرتووه کانی ئه مریکا بیر وڕای تاوان و موجازاتی تاوانبار جێگای خۆی داوه ته چاکسازی و ڕاهێنان و گۆرانکاری له ڕه فتاری تاوان بار دا.

ئه م سیستمه سێ گروپی به رپرسی له خۆ گرتووه، یکم، ئه وگرۆپه ی که زیندانی له نیو زیندانه کان دا ده پارێزن ۆ چاو دێریان ده که ن، ۆه ك زیندانبان و پولیسی زیندان، دوهه م ئه ۆ که سانه ی که کاری ڕۆژانه ی زیندانی به جی دێنن، سێهه م ئه و گرۆپه ی که بریه تین له ڕه واننناس، ۆ مه ده د کاری کۆ مه ڵایه تی یان سۆشیاڵ ۆرك، ڕاوێژکاری کارۆبای کۆڵتوری و کۆمه ڵایه تی، مامۆستا وپسپۆری کار ۆ ئیش و هه روه ها پسپۆری ئایینی و مه زه بی که هه موی ئه مانه ئه رکی ڕاهێنان و بارهێنانی تاکی زیندانی وه ئه ستو ده گرن. بیرۆکه ی سه ره کی ئه مه یه که تاکی زیندانی له ژیانی ئاسایی خویدا مه ۆدای فێر بونی چۆنیه تی هه ڵسۆ که ۆتی له ده ره ۆه ی زیندان دا نه بۆۆه وده بیت تا ئه ۆ کاته ی له به ند ۆ زیندان د

ایه یارمه تی بدرێت تا به ئاستی تاکه که سێکی باش وبه که ڵك بۆ کۆمه ڵگه به رز ببێته وه.

سیستمی چاکسازی له وه ڵاتانی ڕۆژئاوایی دا هه روه ها کاتێکی گۆنجاو ومه ۆدایکی دابین کراو بۆ چاودێری تاوان باری ئازاد کراو داده نێت ۆه به پێ زه روفی تاوان باره که زه مانی چاودێریه که ش دابین ده کریت. ئه م چاو دێرانه یارمه تی ده ری تاوان باره ئازاد کراوه که ده ده ن که له ئه زمونه کانی زیندان وهه مو ئه ۆ زانیاریانه ی که له کاتی زیندان دا فێری بووه بۆ گه ڕانه وه به کۆ مه ڵگه که ڵك وه رگرێت.

به شی سێ هه می ئه م سیستمه؛ فه راهه م کردنی ئه ۆ شه رایه ته له نێۆ کۆ مه ڵگه دایه که به تاوانبار یارمه تی بدات تا وه ك ئه ندامێك بگه ڕیته وه نێۆ کۆمه ڵگه، کار ۆ ئیش پیدا کات وهه ر کۆسپ وچه ڵه مه یکی یاسایایی و کۆڵتوری و کۆمه ڵایه تی که ڕێگه ر بێت له سه ر ڕێگای تاوانباری ئازاد کراو ۆه لابنێت.

تاکه که سی کاتێك به تاوان بار ده ناسرێی که له لایه ن سیستمی داد وله ژێر چاودێری دادوه ر یان قازی مۆحاکیمه کرا بێت وبه پێوانه ی تاوانه که ی کاتی زیندانی بۆ دابێن کرا بێت.
زۆر جار، قازی یان دادوه ری مه حکه مه بڕیار ده دات که تاوان بار له ده ره وه ی زێندان له ژێر چاودێری دا بیت، کارۆ ئیشی خۆبه خشانه بکات وهاو کات له کۆرس وۆرکشاپی تایبه ت بۆ ماوه یه کی دیاری کراو مۆجازات ده کرێت.

هه ر وه ها که له سه ره وه ئاماژه م پێ کرد وه ڵاته یکگرتووه کانی ئه مریکا زۆرترین ڕێژه ی زیندانی هه یه. به پێ ڕێژه ی ڕیکخراوی ئاماری ئه مریکا، له ساڵی ٢٠١٧ ی زایینی دا پتر له ٢ میلیون وسێ سه د هه زار که س له زیندانه کانی ئه مریکادابووه ن.
پتر له ٦هه زار زیندان له ئاستی ویلایه ته کان وله ئاستی ده وڵه تی فیدراڵ دا ئه م ٢ میلیون زیندانی له خۆدا حه شار داوه.
وه ڵاته یکگرتووه کانی ئه مریکا له ئاستی ڕێژه ی زیندانه وه یکم وه ڵاته له جیهان دا. ۆه هه ر ۆه ها یك له چۆاری هه مو زیندانیه کانی جیهان له ئه مریکا دان.
.خه رج و هه زینه ی ئه م زیندانانه له ساڵ دا پتر له ٨٠ بیلییون دۆلار دایه
له بڕێك له ویلایه ته کان دا به پی ئاماری فه رمی له هه ر سه د که س یه کیان له زینداندان.
پتر له ٤٦ له سه دی ئه م زیندانیانه به هۆی کڕین ۆ فرۆشی ماده هۆش به ره کان له زیندان دان.
له سه ددا ٧ ۆ نیۆ به هۆی ژیانی نا یاسایی ۆ مۆهاجیره تی نا یاسایی وه بۆ ئه مریکا وکه متر له ٤ له سه دی تاوانباران به هۆی قه تڵ وکۆشتن و ئه زیه ت ۆ ئازار که سانی که بووه.
سیستمی چاکسازی وبارهینانی زیندانی وتاوان بار له وه ڵاته یکگرتووه کانی ئه مریکا له ده ساڵی ڕابوردو دا له دو لایه نه وه هه وڵی داوه که له ڕیژه ی زیندانی که م کاته وه، یکم به گۆرانکاری له یاسای ماده هۆش به ره کان، دو هه م به گۆڕانکاری له یاسای مۆهاجیره ت و پنابه ری. به ئازاد کردن ویاسایی کردنی کڕین و فرۆشتنی ماریجوانا(حه شیش) به ڕیژه یه کی به رچاۆ له تاۆانبارانی ئه م بۆواره ی که م کراوه تو.

هه ر چ ن هه مۆ لێکو ڵینه وه کان له سه ر کارامه بوون وبه نێرخ بوونی سیستمی چاکسازی ئه مریکا پێ یان داناوه، بلام به پێ ئاماری ڕێکخراوی ئاماری ده وڵه تی ئه مریکا ته نیا ٢٣ له سه دی تاۆانباره ئازاد کراوه کان پاش ئازاد بون له زیندان، ژیانی ئاسایی خۆیان ده س پی کردووه تو وسه رکه وتو بوون، هه ر له ۆ کاته ش دا ٧٧ له سه دی ئازاد کراوه کان له ماوه ی ٥ ساڵ دا بۆ جارێك یان چه ن جاری که زیندان کراوه ن.

ئه مه ش ئه ۆ ڕاستییه ده سه لمێنێت که کار ۆ ئیشی پسپۆر ومۆشاویری کۆمه ڵایه تی وده رۆنناس وپۆلیسی چاۆدیر به س به شێك له هۆکاره کانی نه خۆشی و ناکۆکی تاۆان بار ده رمان ده کات ۆ کۆ مه ڵگه ۆ ئه ندامانی کۆ مه ڵگه و ناعه داڵه تی ئابوری و فه قیری و نه داری له بازنه ی ئه ۆ چاکسازیانه دا نیه.

له بۆرای هه ڵسه نگاندنی ومۆقایسه ی سیستمی چاكسازی زیندان وزیندانی له ئه مریكا وه ڵاتانی ئۆروپی دا زۆربه ی لێ كۆڵینه وه كان ئاماژه به سه ركه ۆ تویی سیستمی ئۆروپی ده كه ن. هه رچ ن هه ر دۆ سیستم ده ڵین كه زیندانی ده بیت له كاتی زیندان بونی دا بۆ ژیانی پاش ئازاد بوون له زیندان ئاماده بكرێت وكه ره سه ی كارامه ی زانیاری وده روونناسی و كۆ مه ڵایه تی پێ بدریت، بڵام سیستمی ئۆروپی ده ڵیت كه ئیشی چاكسازی تا كاتێك كه ئازاد كراۆ سه ركه وتۆ و سه ربه خۆ نه بیت ده وامی ده بێت. ئه مه ش به ۆ مانایه كه به رپه رسانی كۆمه ڵگه وناوه نده كۆ مه ڵگایه كان وبه مانایه ك ئه ندامانی دیتری كۆ مه ڵگه به به رپرس ده زانێت بۆ چاكسازی له ژیانی تاكی ئازاد كراۆ له زیندانه وه.

له وه ڵاتانی ئۆروپی دا به پێچه ۆانه ی وه ڵاته یكگرتووه كانی ئه مریكا زه مان وكاتی زیندان بۆ زۆربه ی تاۆانه كان كه متره، وپێیان وایه كه درێژ كردنه وه ی مه ۆدای زیندان له تاسیراتی به رنامه ی چاكسازی وگۆڕانكاری له سه ر كه سایه تی تاۆانبار كه م ده كاته وه.
هه ر به م هۆیه زور به ی ئه ۆ كار وئیشانه ی كه له ئه مریكا وه ك تاوانی گه ۆره چاوی لی ده كه ن له وڵاتانی ئۆروپی به تاۆانی بچۆك ده ناسرێن.
سیستمی چاكسازی له وڵاتانی ئۆروپی نه زیكی زۆرتری به سیستمی چاكسازی میتۆد یا ڕه وه شتی ئیداره ی زیندان به شێۆازی ماڤی مرۆڤ هه یه، كه ده ڵێت جارنامه ی ماڤی مرۆڤ سه رچاوه ی هه ڵسۆ كه ۆت له گه ڵ زیندانی دایه.
له دۆ وه ڵاتی ئۆروپی ئاڵمان وهۆ له ند دا كه كاری لێ كۆلینه وه ی سیستمی چاكسازیان كردووه، بڕیاریان داوه كه خۆیان به ئیستاندارد یان سیستمی هه ڵسه نگاندنی ماڤی مرۆڤی نه زیك ده كه نه وه، ۆه ك زیندانی ماڤی ئه وه ی ببێت كه جل ۆ به رگی خۆی له به ر كات،

چێشت ونانی دڵخۆازی خۆی بخۆات، ۆ به بێ ئیزنی زیندانی، پۆلیس ۆاریدی دیوی زیندان نه بیت، زیندانیه که ش هه مو ئیمکاناتی ژیانێکی ئاسایی بێت. زیندانی له م دۆ وه ڵاته ی که ئاماژه م پێ کرد له هه مو ماڤی خۆی له کۆ مه ڵگه که ڵك وه ر ده گرێت وته نانه ت ده توانیت ده نگ بدات، که ئه م شێوازه له زیندانه کانی ئه مریکا دا نا بینریت.

هه رچ ن وه ك پسپۆڕێکی ده روونناسی بڕۆام به وه ی هه یه که ڕه فتار ۆ کرداری زیندانی له سیستمی چاکسازی دا ده تۆانیت بگۆڕیت، بڵام ئه گه ر کۆمه ڵگه وسیستمی کۆڵتوری وئابوری یاری ده ری که سی ئازاد کراۆ نه بن، ئه گه ری گه ڕانه وه ی ئه ۆ که سه بۆ زیندان زۆره.
 له وه ڵاتانی ئۆروپی به هۆی پته ۆ بونی سیستمی سۆشیال ویارمه تی کۆ مه ڵایه تی که متر له ٤٠ له سه دی ئازاد کراوه کان ده گڕینه وه زیندان، له وڵاته یکرتووه کانی ئه مریکا پتر له ٧٧ له سه دی ئازاد کراوه کان ده گه ڕینه وه زیندان ومه حکوم به زیندانی درێژ خایه ن تر ده بن.

بۆ دیتنی نوستراوه کان له سه ر سایتی کۆرده کانی دانیشتوی ئه مریکا ده توانن لینکی خۆاره وه بچرکێنن.